

MITROPOLIA DE KARLOWITZ ȘI RELAȚIILE SÂRBO-ROMÂNE DIN CUPRINSUL MONARHIEI HABSURGICE

*Drago Njegovan, Miodrag Milin**

Cuvinte cheie: Ortodoxia sârbă, Ortodoxia română, Mitropolia de Karlowitz, Mitropolia de Sibiu, Austria, Austro-Ungaria

Keywords: Serbian Orthodoxy, Romanian Orthodoxy, The Metropolitanate of Karlowitz, The Metropolitanate of Sibiu, Austria, Austria-Hungary

Кључне речи: Српско православље, Румунско православље, Карловачка митрополија, Сибињска митрополија, Аустрија, Аустро-Угарска

The Metropolitanate of Karlowitz and Serbo-Romanian Relations within The Habsburg Monarchy (Abstract)

The connections between Serbian and Romanian orthodoxy reach far into the past. Orthodox Romanians, monks and rulers have close connections to the Serbian monastery of Hilandar on Mount Athos, and those relationships were further expanded during the era of the Branković, with Maksim as a Romanian metropolitan and the foundation of monastery Krušedol on Fruška gora in Sirmium, under the patronage of the Vlach Duke Basaraba. Upon the establishment of the Metropolitanate of Krušedol and afterwards the Metropolitanate of Karlowitz (Sremski Karlovci) all Orthodox believers, even the Orthodox Romanians, came under the spiritual protectorate of the Serbian Church in the Habsburg Monarchy. In the struggle for preservation of orthodoxy among Romanians in Transylvania, in the middle of the 18th century, under the guidance of metropolitan Pavle Nenadović, a Serbian monk, reverend Visarion Saraj stood out. He was beatified by the Romanian Church. In the first half of the 19th century, under the influence of lay people, among Romanians arose the idea about allocating their own, Romanian hierarchy, and separate from the protectorate of the Metropolitanate of Karlowitz. This process had already been institutionally approved (at the May 1848 Assembly in Sremski Karlovci) and it ended with the creation of the Romanian Metropolitanate of Sibiu in 1864, with the support of first the Austrian and later the Hungarian, in the legal form of an act from 1868. Separation of Orthodox Serbs and Romanians into two Church organizations was achieved by a mutual consensus, and the only controversies arose during the division of Church properties and possessions in some mixed municipalities in Banat. In some cases, the issues of what belongs to whom were resolved in court. When they were embroiled in these disputes, the mutual acts of Serbian and Romanian civil forces were reinforced with the participation of Slovakian middle class, with the goal of resisting hungarization, which tended to efface the national identity of both Serbs and Romanians in Dualistic empire, after the Austro-Hungarian agreement in 1867. The process was ended with the Congress of Minorities (1895) where non-Hungarians showed they were a majority in the Hungarian part of the Monarchy. After the doom of Austro-Hungary (1918) and the creation of modern Romania, Czechoslovakia and Yugoslavia (The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians), the Serbo-Romanian relations continued to develop in completely new historical circumstances.

Introducere

Relațiile sârbo-române, cele dinastice, bise-
Ricești, culturale și politice, au o existență
de veacuri. Cel mai bine le definește titlul cărții
lui Miodrag Milin, *Вековима заједно (De veacuri*

împreună), care a fost publicată la Timișoara în
anul 1995¹. Prin urmare, veacuri de-a rândul,
sârbii și românii s-au străduit împreună să-și afirme

* Drago Njegovan, The Museum of Vojvodina in Novi Sad, Serbia. E-mail: biljananj@neobee.net; Miodrag Milin, Romanian Academy, branch in Timișoara, Romania. E-mail: miomi333@yahoo.com.

¹ Миодраг Милин, *Вековима заједно (Из историје српско-румунских односа)*, (De veacuri împreună/Din istoria relațiilor româno-sârbe), Темишвар, 1995, 208 pag.+16 pag. Ilustrații. O excelentă contribuție asupra subiectului nostru este, pe nedrept ignorată în vremurile din urmă, monografia regretatului Silviu Anuichi, *Relațiile bisericești româno-sârbe în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1980.

însușirile naționale, instituțiile bisericești proprii, Ortodoxia proprie, cultura, instituțiile statale care le-au fost posibile în împrejurările internaționale adesea nefavorabile. În toate aceste împrejurări, sârbii și românii nu au fost doar îndemnați unii spre alții, ci și subiectele majore ale relațiilor internaționale au determinat acest fapt, uneori chiar complicând relațiile reciproce – dar niciodată până într-atât încât acestea să devină antagonice. Relațiile prietenești româno-sârbet au fost o constantă de-a lungul vremii, de la care s-a pornit întotdeauna și la care s-a ajuns mereu. Dacă e valabilă zicala că românii au prieteni adevărați doar Marea Neagră și Serbia, atunci și sârbii pot zice că, dintre toate popoarele vecine, nu au avut stări de beligeranță doar cu românii și grecii.

Împrejurările istorice au determinat faptul că, pentru aproape un veac și jumătate, o mare parte dintre sârbi și dintre români să fie cuprinși în jurisdicția religioasă a Mitropoliei de Karlowitz, care întotdeauna a avut în frunte un mitropolit, respectiv un patriarh, sârb. Spre sfârșitul acestei perioade, la începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, a luat viață Mitropolia română de la Sibiu, care i-a cuprins pe românii ortodocși din întinderea părții ungare a Monarhiei dunărene. Mitropolia bucovineană i-a reunit pe românii din Bucovina și pe sârbi din Dalmația, în intervalul de timp 1873–1919.

În lucrarea de față vom înfățișa „preistoria” comunității religioase din cadrul Mitropoliei de Karlowitz, strădaniile comune pentru menținerea Ortodoxiei la sârbi și români trăind într-un imperiu catolic, procesul de separare ierarhică bisericească, de după 1864, precum și relațiile naționale dintre sârbi și români până la 1918, când a luat ființă România modernă (întregită) iar poporul sârb a pășit în regatul multinațional al sârbilor, croaților și slovenilor, de sub sceptrul dinastiei sârbești Karadorđević.

Perioada timpurie a relațiilor dintre bisericile sârbă și română (sec. XIV–XV)

Rădăcinile ortodoxiei sârbe pe teritoriul de azi al României datează din vechime, fiind evidențiate din vremea Sfântului Sava, cel care în anul 1220 a dobândit pe seama Bisericii sârbe ingerințele asupra ortodocșilor din Ungaria, ridicând mănăstiri sârbești în valea Nerei și în clisura Dunării. Evoluțiile istorice de mai târziu vor consolida legăturile sârbilor și românilor ortodocși, atât în Ungaria medievală cât și în voievodatele românești, unde sârbii și românii viețuiau împreună.

Factorii care au determinat relațiile reciproce ale sârbilor și românilor în evul mediu sunt

proximitatea geografică, limba de cult slavă-bisericească în serviciul divin și relațiile dinastice de rudenie. Aceste relații pot fi cu precizie identificate începând din veacul al XIV-lea. Căsătoria dinastică dintre Anca, fiica domnitorului Nicolae Alexandru Basarab și „țarul” (cneazul) Stefan Uroș, s-a lăsat cu urmări și în privința relațiilor bisericești. În a doua jumătate a veacului al XIV-lea s-a ivit la orizont pericolul comun – agresiunea Imperiului Otoman – și apare în viață și conștiința nevoii apărării comune a Credenței ortodoxe în fața pericolului Islamului. Există menționată informația că în 1389 la Câmpia Mierlei (Kosovo) alături de sârbi s-au luptat împotriva Otomanilor și români, trimiși în ajutorul cneazului Lazăr de către domnitorul Munteniei, Mircea cel Bătrân².

Relații bisericești mai intense încep cu Sfântul Nicodim de la Tismana, cel care, sosit din Serbia, a înfăptuit organizarea vieții mănăstirești din Muntenia. Se pare că, după autorul Dorde Sp. Radojčić, ar fi fost de origine din Prilepac și în raporturi de rudenie cu cneazul Lazăr. După ce a pus temelie mănăstirilor Vratna și Manastirica din Valea Timocului (Negotinska krajina), a trecut Dunărea și a dat ființă mănăstirilor Vodița și Tismana, cu sprijin de la domnii români Vladislav-Vlaicu (1364–1377) și Radu Întâiul (1377–1383), păstorindu-le până la moarte, survenită în 1406, bucurându-se și de suportul domnitorului Munteniei, Mircea cel Bătrân. Aceste mănăstiri s-au bucurat totodată și de sprijin din partea cneazului sârbilor Lazăr, cel care le-a donat zece sate. Ctitoria a continuat cu despotul Stefan Lazarević, prin hrisovul din anul 1406.

Relațiile sârbilor și ale Bisericii sârbe cu Moldova sunt consemnate de la mijlocul veacului al XV-lea, (1453), atunci când patriarhul Nicodim de la Peć (1446–1455) l-a hirotonisit pe Teoctist Întâiul ca mitropolit al Moldovei.³ Domnitorul Moldovei, Ștefan cel Mare și Sfânt a fost de mare ajutor Bisericii sârbe atunci când, după căderea cetății Smederevo la 1459, a încetat și existența statului medieval sârb. La mănăstirea Hopovo se găsește *Pravila* lui Matei Basarab, „pe care a copiat-o pisarul Damian la voința și fapta bunului credincios și cinstitor al lui Hristos, Ștefan voievod, ... în Iași la anul 7003”, adică 1495. La mănăstirea

² Mircea Păcurariu, *Stranice istorije: odnosi rumunske i srpske crkve* (Pagini de istorie: relațiile Bisericii române și ale Bisericii sârbe). *Studii și cercetări. Simpozionul Banatul – trecut istoric și cultural* (1996–2010), Novi Sad, (2012), 268.

³ N. Rodić, *Vlaška i Moldavija u zapisima iz rukopisa manastira Hilandara* (Valahia și Moldova în consemnările manuscrise de la mănăstirea Hilandar). *Studii și cercetări. Simpozionul Banatul...*, Novi Sad, (2012), 277–280.

Cetinje (azi Arhivele Statului Muntenegru) se păstrează *Tetraevangheliarul* transcris în Moldova, în anul 1504. Numele slăvitul domn moldav se menționează și în *Pomelnicul* mănăstirii Krušedol. Domnitorul muntean Vlad Călugărul (1482–1495) a dăruit mănăstirile sârbești Pčinj precum și Hilandarul⁴.

Primele informații cu privire la existența unei eparhii a Bisericii ortodoxe sârbe pe teritoriul României de astăzi datează din anul 1479. Mitropolitul Dionisie de Jenopolje (Ineu), ca episcop vicarial, păstora atunci sub autoritatea duhovnicească a mitropolitului sârb de la Belgrad.⁵

Domnitori români ctitori ai mănăstirii sârbești Hilandar (sec. XV–XVII)

Încă de la înființare, în anul 1198, mănăstirea Hilandar a devenit locul central al spiritualității sârbe (al scrierii, cultului și tradiției), cu precădere datorită rolului istoric al Sfântului Sava; apoi prin strădania domnitorilor sârbi, începând cu cel dintâi ctitor, marele jupan Stefan Nemanja (monahul Simeon), prin regii din dinastia Nemanjić, prin despotul Stefan Lazarević și despotii din viața Branković, ea a fost de-a lungul vremii mereu extinsă. În cursul veacurilor XIII și XIV, Hilandarul a fost una din cele mai importante lăcașuri de cult atonite. Ascensiunea sa a continuat și în prima jumătate a veacului al XV-lea, până la căderea statului medieval sârbesc (1459). În cea de a doua jumătate a veacului al XV-lea, Hilandarul s-a aflat în grija împărătesei Mara, fiica despotului Đorđe Branković, devenită sultanie a padișahului Murad al II-lea. Înainte de moarte sultanul văduvă l-a rugat pe voievodul muntean Vlad Călugărul să preia ctitoria Hilandarului; ceea ce acesta a și făcut, din anul 1492, printr-o donație anuală de 5000 de aspri. Aceasta a continuat și sub urmașii săi întreg secolul al XVI-lea, până la începutul celui de-al XVII-lea. După Đorđe Sp. Radojčić, precum și Ion-Radu Mircea, Petre Năsturelu, conform menționărilor lui Nikola Rodić⁶, la Hilandar se păstrează *cinci acte de danie ale domnitorilor valahi* care stau mărturie despre ctitoria acestora. La acestea trebuie adăugat faptul că ajutoare pentru Hilandar au sosit și din Moldova, prim ctitor fiind Petru Rareș la 1533, apoi Alexandru Lăpușeanul, urmat de Petru Șchiopul, iar la mijlocul veacului al XVII-lea prinosul său l-a adus și Vasile Lupu.

⁴ M. Păcurariu, *op. cit.*, 269–271.

⁵ Љубивоје Церовић, *Срби у Румунију (Sârbii din România)*, Темишвар, 2000, 45.

⁶ N. Rodić, *Hilandar i Rumuni (Hilandarul și românii). Studii și cercetări. Simpozionul Banatul...* 273–275

Despre legăturile românilor cu Hilandarul, cu precădere copiii și monahii care l-au vizitat, stau mărturie *manuscrisele* păstrate, de la cele mai vechi și până în veacul al XIX-lea, în total 800, iar dintre ele, 26 aparțin *redacției valahe a slavonei chirilice și 15 celei moldave*. Marea majoritate a acestora aparțin veacului al XVI-lea. Cât privește cărțile tipărite, toate din veacul al XVI-lea, din totalul de 70, 17 cărți sunt originare din tipografia românești. Acestea cuprind și însemnări prețioase despre timpul și spațiul de origine; spre exemplificare, *Tetraevangheliarul din 1512*, de la Târgoviște; *un altul din 1579*, de la Sebeș; *Apostolul din 1547*, de la Târgoviște ș.a.

O etapă nouă în relații – vremea Brankovićilor din Srem (sec. XVI)

Noua etapă în relațiile bisericești sârbo-române începe odată cu primul deceniu al veacului al XVI-lea, când sosesc în Muntenia doi ieromonahi sârbi, Maksim Branković și Makarie. Maksim Branković, fiu al ultimului despot sârb independent Stevan (1458), a pornit spre ținuturile valahe probabil în anul 1504, la chemarea voievodului Radu cel Mare (1495–1508), ajungând mitropolit al Munteniei (1505–1508) și totodată însărcinat cu delicate „misiuni diplomatice” pentru acest domnitor creștin.

Maksim Branković a avut și alte motive pentru care să părăsească ținutul Srem (Sirmiu). În urma morții din 1502 a despotului Jovan Branković, fratele său mai tânăr și când titlatura de despot sârb s-a transmis, urmare a căsătoriei văduvei sale cu nobilul croat Ivan Berislav, călugărul Maksim a pornit în pelerinaj în alte ținuturi ortodoxe.

Cam în aceeași vreme și ieromonahul Makarie din Muntenegru, care încă la Cetinje a tipărit mai multe cărți, a devenit primul tipograf de cărți liturgice pe pământ românesc, la Târgoviște, cu *Liturghierul* (1508), *Ochtoihul* (1510) și *Tetraevangheliarul* (1512). Sunt redactate în slavă veche, de redacție medio-bulgară.

După revenirea lui Maksim în Srem, Makarie a fost ales Mitropolit al Ugro-vlahiei (Munteniei), ca urmare a desemnării noului domnitor la 1512, în persoana lui Neagoe Basarab (1512–1521), al cărui sfetnic apropiat a și devenit. E consemnată sfințirea de către acesta a mănăstirii Curtea de Argeș, ctitorită de Neagoe Basarab. Neagoe Basarab a fost și cel de-al doilea protector al Bisericii ortodoxe sârbe, soția sa doamna Despina era fiica despotului Jovan Branković și prin urmare nepoată de frate a mitropolitului Maksim.

Numele lui Maksim Branković și Neagoe Basarab sunt legate și de mănăstirea Krušedol.

Această mănăstire a fost înălțată și cu sprijin de la domnitorul român; numele său e la loc de cinste în pomelnicul de la Krušedol, ca și numele doamnei Despina, fiului Teodosie și ale unor boieri munteni. Unele din icoanele iconostasului bisericii mănăstirii sunt opere ale măștrilor români fiind dăruite de către doamna Despina. Neagoe a ajutat și alte mănăstiri sârbești (Oreškovića, Treskovića, Kušica, Kučejna...). Când s-a isprăvit înălțarea mănăstirii Krušedol (1516) aici a funcționat și sediul Mitropoliei Belgradului, avându-l în frunte pe Maksim Branković.

Dintre domnitorii moldavi cel mai însemnat ctitor s-a dovedit Petru Rareș, a cărui doamnă era o sârboaică, Jelena. Numele său se regăsește în pomelnicele mănăstirilor Krušedol, Sopoćani, Lesnovo și bineînțeles și la Hilandar. Multe din cărțile de cult tipărite în Țările Române au ajuns astfel și în mănăstirile sârbești.

În concluzie, până la restabilirea stării de normalitate din Biserica ortodoxă sârbă, respectiv restaurarea Patriarhiei de la Peć (1557), românii au avut o contribuție majoră, de însemnatate excepțională, pentru ocrotirea și păstrarea ierarhiei bisericești la sârbi, ajutând cu osebire și mănăstirile sârbești.

Trebuie să amintim aici și faptul că la mijlocul veacului al XVI-lea din Serbia au sosit în Țările Române doi noi tipografi: „logotetul” Dimitrije Ljubović și ieromonahul Mojsej. În „cetatea de scaun” a Târgoviștei aceștia au tipărit *Molitvenicul* slavon (1544–1545), *Apostolul* (1546–1547), un *Antologhion* (Mineu) și un *Tetraevangheliar*. Logotetul Ljubović i-a instruit pe primii măștri tipografi români, care i-au continuat apoi munca⁷.

Restaurarea Patriarhiei de la Peć și vremea Brankovićilor ardeleni (sec. XVI și XVII)

După reînnoirea Patriarhiei de la Peć (1557) pe vremea lui Suleiman Magnificul și a marelui vizir Mehmet-pașa Sokolović, patriarhul Makarije (Sokolović) (1557–1571) a rânduit și *episcopiile ortodoxe* din ținuturile nou cucerite de Otomani. Scaunele episcopale din Banat, de la Timișoara și Vârșeț, din părțile Aradului, Lipovei și Jenopoliei (Ineului) i-au reunit împreună pe ortodocșii sârbi și români, care formau populația majoritară în aceste regiuni. Ca episcopi, adesea și cu grad de mitropolit, au fost instituți sârbi și români care și-au desfășurat jurisdicția spirituală sub îndrumarea canonică a patriarhilor de la Peć. Aceștia împreună s-au străduit să-și ocrotească turma credincioșilor prin conlucrare cu autoritatea de stat

(Antonije, 1571–1575; Gherasim, 1575–1586; Savatie, 1587; Nikanor; Jerotej, 1598–1591; Filip, 1591–1592), iar apoi opunându-se statului otoman (Jovan, 1592–1614; Paisie, 1614–1648), prin căutare de sprijin alternativ, în Occident sau în Răsărit.⁸

Patriarhul Paisie a dirijat treburile Bisericii sârbe și aspirațiile naționale sârbești înspre Rusia pravoslavnică, în contrast cu predecesorul său, Jovan, care-și dorea sprijin de la puterile Occidentului. Răscoalele din Banat (1594) și din Herțegovina (1597) au cauzat grele strădanii poporului sârb, mănăstirilor, și bisericilor sale precum și unora dintre vlădici (episcopului de Vârșeț Teodor și mitropolitului Visarion de Herțegovina) care s-au pus în fruntea acestor rebeliuni. Răzbunarea cumplită a turcilor s-a repercutat și prin arderea publică a moaștelor Sfântului Sava, pe câmpia vraciului (Врачар)⁹ de lângă Belgrad (1594).

Conduita politică a patriarhului Paisie a fost urmată și de urmașul său, patriarhul Gavriilo Întâiul (1648–1655); când acesta a încercat o apropiere de Curia papală, i-a căzut victimă prima dată episcopul sârb de Buda, Paisie, iar patriarhul Gavriilo în persoană a trebuit să fugă (1653) prin Valahia și Moldova și să-și caute izbăvire în Rusia. În cursul vieții acestuia a fost ales un nou patriarh, fostul mitropolit de Raška Maksim (1656–1674). Când respectivul s-a reîntors de la ruși, turcii l-au prins și l-au spânzurat, la Brusa, în anul 1659. Urmășul patriarhului Maksim va fi fostul episcop Arsenie al III-lea Čarnojević, eroul unor episoade cu adevărat dramatice pentru poporul său. (Migrațiunea sârbilor în Câmpia Panonică, Voivodina de azi, la 1690).

Printre sârbii ardeleni din prima jumătate a veacului al XVII-lea se remarcă familia nobiliară Branković, cu rădăcini din Herțegovina¹⁰. Brankovićii sunt prezenți în noul ținut încă de la finele veacului precedent căci, deja la începuturile secolului al XVII-lea, se menționează rolul vlădiciei de la Jenopolje (Ineu) Sava Branković, care și-a dat concursul la cucerirea cetății Lipova în dauna turcilor (1606).

Autorii români subliniază faptul că de-a lungul întregului veac al XVII-lea a avut loc o foarte intensă conlucrare bisericească româno-sârbă: donații pentru mănăstiri, tipărirea de cărți de cult, găzduirea monahilor și ierarhilor sârbi în

⁸ Српска православна црква, поводом 750 година аутокефалности (Biserica ortodoxă sârbă la 750 de ani de la autocefalie), Београд, (1969), 152 și urm.

⁹ М. Пăcurариу, *op. cit.*, 269.

¹⁰ Српска православна црква, поводом 750 година аутокефалности (Biserica ortodoxă sârbă la 750 de ani de la autocefalie), Београд, (1969), 152 și urm.

⁷ М. Пăcurариу, *op. cit.*, 269.

mediul românesc pe drumul lor spre Rusia. Domnitorii români Vasile Lupu al Moldovei (1634–1653), Matei Basarab (1632–1654) și Constantin Brâncoveanu (1688–1714) ai Țării Românești au făcut danii la mănăstirile sârbești Krušedol, Hopovo, Mileševa, Rakovica, Trebinje (Herțegovina), Lepavina (Slavonia), Sopoćani, Studenica, Hilandar și altele. Un *Slujbenic* românesc, copiat la 1616, a fost dăruit episcopului Iosif de la Passarowitz (Požarevac), iar acesta l-a depus la mănăstirea Šišatovac din Fruška gora (Srem). Numeroase au fost și cărțile liturgice slavone, tipărite pe pământ românesc, care au slujit și sârbilor pravoslavnici. În predoslovie la o *Psaltire* tipărită la Govora (1637), se menționează că aceasta este destinată „și altor neamuri înrudite... cu precădere bulgari, sârbi, ugrovlahi (ardeleni), moldoveni și altor”. Pe drumul spre Rusia, la Târgoviște sau la Iași, alături de o mulțime de monahi ori emisari ai diverselor mănăstiri sârbești, s-au aflat și patriarhii de la Peć, Gavriilo (1653) și Maksim (1661)¹¹. Demn de menționat este și faptul că la Târgoviște, în anul 1663, mitropolitul Munteniei, Ștefan l-a hirotonisit pe arhimandritul Simeon Kordić ca episcop de Svidnica (Croatia). În același an mitropolitul Moldovei, Sava l-a hirotonisit pe arhimandritul Gavriilo Mijakić ca episcop în generalatul Varaždin (Slavonia)¹².

Românii din Transilvania și Banat s-au aflat mereu în legături strânse cu ierarhii sârbi de la Jenopolje (Ineu), Lipova, Arad, Timișoara sau Vârșeț, deoarece aceștia îngrijeau de nevoile spirituale atât ale credincioșilor sârbi cât și ale celor români. În această idee, după vlădica Sava Branković este pomenit și Longhin Branković, mitropolit la Jenopolje. Acest fost egumen la mănăstirea Beočin a fost hirotonisit ca arhiereu de către patriarhul ecumenic Kiril Lukaris în anul 1628. Spre sfârșitul vieții el se va retrage la mănăstirea Comana din Țara Românească. Mitropolitul Longhin Branković a fost unchiul mitropolitului Transilvaniei, Sava II Branković (1656–1680)¹³.

Spre sfârșitul veacului, Războiul Vienei (1683–1699) a adus noi desfășurări militare și reazășări politice în toată Europa Centrală, inclusiv în Transilvania și mai târziu și în Banat.

După înfrângerea Ungariei la Mohacs (1526) Ortodoxia sârbească din cuprinsul acesteia a fost subordonată mitropolitului cu sediul la

Jenopolje. Mitropolitul „ungar” de atunci Iosif e pomenit printre participanții la soborul arhieresc de la Ohrida, din anul 1532¹⁴. După ce a căzut și Banatul sub turci la 1552, Mitropolia ungară a fost divizată în două părți: partea din Transilvania, cu sediul la Jenopolje, iar partea de sub turci, cu sediul la Lipova. Mai târziu sediul Mitropoliei Ardealului a fost mutat la Sebeș (1580).

În urma răscoalei din Banat din 1594, a fost înființată și o eparhie la Teviș, prin strădania vlădicii de la Vârșeț, Teodor Nestorović, cel care a fost martirizat de turci după ce s-a reântors în Banat. În fruntea eparhiei de la Teviș acesta a fost urmat de Matej Branković, aparținător viței Brankovicilor ardeleni. Lui Matej i-a urmat din anul 1605 Sava I Branković iar acestuia, din 1616, Longhin Branković cel care, urmare prigonirii din partea calvinilor, s-a refugiat în Valahia. Demnitățile sa, cu titlu de protoprezviter, a preluat-o Simeon Branković. Urmarea demersurilor lui Șerban-vodă Cantacuzino, Simeon Branković a fost în cele din urmă investit la Târgoviște ca mitropolit al românilor (valahilor), sârbilor, grecilor și rutenilor din Ardeal. Și acesta s-a luptat pentru Ortodoxie, a fost și întemnițat pentru credință, contrâns să se refugieze la bătrânețe din nou în Valahia, unde a și murit, în anul 1680¹⁵.

Tradițiile eparhiei Ardealului au fost resuscitate în vremea Războiului Vienei, după 1683, atunci când vlădica Isaja Djaković de la Jenopolje (Ineu) a fost însăcunat ca episcop de Lipova-Arad, iar mai apoi (1695) și episcop de Timișoara¹⁶.

Rezumând, despre Brankovicii ardeleni putem spune următoarele: acumulând moșii aceasta a devenit o foarte avută și puternică familie sârbească. Este mediul care a dat viață, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, la două însemnate personaje: Sava II Branković, care în 1656 a devenit mitropolit al Ardealului și, de departe mai însemnat, contele (groful) Đorđe Branković. Acesta din urmă a jucat un rol de seamă după marea migrație a sârbilor sub conducerea patriarhului Arsenije III Čarnojević (1690–1691), trezind la viață cauza unei noi Serbii, pe teritoriul Habsburgilor (Ungaria de sud, Vojvodina de azi). Viața sa se va sfârși însă tragic, după două decenii de întemnițare (1711), pătimind fără de vină, dar din „rațiune de stat” austriacă.

¹⁴ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, 272.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Стеван Бугарски, *Правни положај Православне српске епархије темишварске* (S. Bugarski, *Statutul juridic al Episcopiei ortodoxe sârbe de la Timișoara*). *Темишварски зборник*, Нови Сад, 6 (2012), 7–8.

¹¹ Pe acest loc se înalță astăzi majestuoasa catedrală neobizantină a Sfântului Sava, loc major de referință și reculegere pentru sârbii de pretutindeni.

¹² Љубивоје Церовић (Ljubivoje Cerović), *op. cit.*, 45–47.

¹³ Lj. Cerović, *op. cit.*

Cum au ajuns românii ortodocși din Imperiul Habsburgic în cuprinderea Mitropoliei de la Karlowitz

Cuprinderea românilor ortodocși în alcătuirea Mitropoliei de la Karlowitz a avut loc prin acțiunea mai multor factori. După anul 1688 partea de vest a Transilvaniei (Partium-ul) a ajuns sub stăpânire habsburgică. În asemenea împrejurări se declanșează și o acțiune concertată de prozelitism catolic, urmare căreia mitropolitul român Atanasie Anghel împreună cu vâldicii săi, preoțime și mare număr de credincioși, primește Unirea cu Roma, în anul 1698. Ia ființă o Episcopie, sub patronajul Romei, care a fost subordonată arhiepiscopului de la Esztergom (Strigoniu). Însă și mai mulți români se opun, nevoind să abandoneze credința ortodoxă. Curtea vieneză, în consecință, desființează vechea mitropolie ortodoxă, cea cu sediul la Alba Iulia (1701). Lipsiți astfel de propria ierarhie bisericească românii ortodocși au fost îndrumați spre de curând restaurată și mai de demult existentă (sub turci) ierarhie sârbească, în frunte cu marele lor patriarh Arsenije III Čarnojević. Acestuia, precum și urmașilor săi, le-a fost confirmat din partea Curții dreptul de a păstori asupra tuturor ortodocșilor din Imperiu¹⁷.

Ilustrative în chestiune sunt și exemplele din Banat și Oltenia. Ținând cont de realitatea istorică a Banatului, care după 1699 a rămas în continuare în cadrul Imperiului Otoman, eparhia de Timișoara a continuat să se afle sub ingerința spirituală a Patriarhiei de la Peć (în Kosovo, sub turci). Când, peste vreo două decenii, în urma Păcii de la Passarowitz (Požarevac) din 1718 și Banatul a ajuns sub Habsburgi, Eparhia de Banat a fost subordonată nou instituitei Mitropolii de la Belgrad, pe care a rânduit-o Curtea vieneză. Totodată, împreună cu eparhiile din Serbia eliberată, Mitropoliei de la Belgrad i-a fost arondată și Episcopia Râmnicului din Oltenia, vremelnice aflată și aceasta (1718–1739) sub autoritate vieneză. Ca urmare, episcopii români de Râmnic, Inochentie și Climent, au fost hirotonisiți la Belgrad. Între timp, mitropoliile de la Belgrad și Karlowitz, ajunse sub austrieci, au fuzionat. Însă după deznodământul nefericit al războiului austro-otoman din 1737–1739, soldat printre altele cu revenirea Olteniei sub turci, episcopia bănățeană a rămas în compunerea Mitropoliei de Karlowitz iar cea de la Râmnic a trecut în starea precedentă, adică de subordonare față de Patriarhia ecumenică¹⁸. Se poate deduce că în asemenea vremuri tulburi statutul bisericesc al unor regiuni a depins mai degrabă

de autoritățile de stat decât de voința enoriașilor sau a ierarhiei acestora.

După insuccesul începuturilor uniației (1697 și 1698), episcop al Bisericii române unite cu Roma a fost investit Atanasie Anghel iar conciliul de unire a fost convocat la 5 septembrie 1700. Deși au luat parte activă 54 de protoprezviteri, pe teren lucrurile au rămas neschimbate; românii țineau în continuare de vechea credință. În părțile Făgărașului au început și primele împotriviri la unire. Privilegiile preoților uniți datează din anul 1703 iar în 1705 a luat ființă prima școală latină pentru români. În cursul răscoalei lui Francisc Rakoczi (1703–1711), românii ardeleni aderă de partea inamicului Habsburgilor, sperând în menținerea vechii credințe. După moartea cardinalului Kolonich și a împăratului Leopold I-ul, presiunea în favoarea uniației a mai slăbit, majoritatea protoprezviterilor fiind în continuare potrivnici acesteia. Între timp, sârbii și-au consolidat statutul ierarhiei proprii, privilegiile le-au fost confirmate, așa că au putut să reprezinte o speranță viabilă, de sprijin și pentru românii ortodocși. O mare sânguină împotriva înfăptuirii uniației a depus Vikentije Jovanović, episcop de Arad, Oradea Mare și Ineu (1726–1731), al ținuturilor celor mai expuse, ale Zarandului, Bihariei și Hălmeagului, precum și urmașul său Isaja Antonović (1731–1748)¹⁹.

După Pacea de la Belgrad (1738) centrul rezistenței la unirea românilor a devenit Karlowitz (Sremski Karlovci), cu precădere în vremea mitropolitului Pavle Nenadović. Dacă în părțile Brașovului, Sibiuului și Făgărașului unirea a fost stopată la demersurile Rusiei, în restul Transilvaniei ea a continuat, mai cu seamă pe vremea episcopului unit Petru Pavel Aron (1745). În anul 1744 a apărut în părțile Dobrei, Orăștiei și Săliștii călugărul sârb Visarion Saraj, care i-a salvat pe mulți români în credința pravoslavnică. A fost prigonit de autorități, care l-au și încarcerat, sfârșindu-și zilele în temnița Kufstein-ului (1757)²⁰. Trebuie menționate și confruntările dintre episcopul unit Meletie Covaci, înscăunat la Oradea Mare (1747), și episcopul sârb de Arad, Sinesije Živanović (1751–1768). Strădaniile mitropolitului Nenadović, de cuprindere deplină a românilor ortodocși din Transilvania în cadrul Mitropoliei Karlowitz-ului, nu au avut succes deplin. Sunt de amintit și angajarea militantă în slujba Ortodoxiei a unor martiri ai credinței, precum preoții Sofronie

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Стеван Бугарски, Правни положај Православне српске епархије темишварске (S. Bugarski, Statutul juridic al Episcopiei ortodoxe sârbe de la Timișoara). Темишварски зборник, Нови Сад, 6 (2012), 7–8.

¹⁷ Lj. Cerović, *op. cit.*

¹⁸ *Ibidem*.

din Cioara, popa Molnar din Sadu, Nicolae Oprea din Săliște și a altor eroi, mai puțin cunoscuți, ai dreptei credințe²¹.

Abia după strădanii de mai multe decenii și repetate stări de revoltă ale românilor ortodocși precum și ale preoților și monahilor sârbi și români, Curtea Vienei a aprobat, la 1761, reactivarea Episcopiei ortodoxe cu sediu la Sibiu, însă în afara competențelor generale ale Mitropoliei de la Karlowitz. Primii doi episcopi au fost Dionisije Novaković (1761–1767) și Sofronije Kirilović (1770–1774)²². Pe vremea episcopului Gedeon Nikitić (1784–1788), Episcopia de Sibiu (Episcopia ortodoxă română a Transilvaniei) a fost subordonată Mitropoliei de la Karlowitz, stare ce va dura până la 1864, când a luat ființă Mitropolia română ortodoxă de sine stătătoare de la Sibiu²³.

Spre finele veacului al XVIII-lea, episcop de Sibiu a fost Gherasim Adamović (1789–1796). În vremea acestuia revizorul școlilor sârbești din Monarhie, Uroš Nestorović adresa o circulară Magistratului din orașul Sombor, înștiințând despre faptul că împăratul a aprobat înființarea de biblioteci „naționale”, respectiv „ilire” și „valahe”, pe lângă școlile-preparandii de la Sombor și apoi la Arad²⁴.

Majska skupština (Adunarea din mai) de la Sremski Karlovci și relațiile sârbo-române (1848–1849)

Sârbii și românii au pășit pe „culoare” diferite în anul 1848. A fost dezamăgirea rapidă a speranțelor sârbilor față de adevăratele intenții ale maghiarilor, care se va transforma într-un adevărat război; au urmat apoi și dezamăgirile românilor față de unguri, spre finele rebeliunii maghiare²⁵. La începutul

revoltei lor, românii s-au situat de partea maghiarilor, chiar și atunci când faptele evoluau în acord cu „legalismul” ungar, presupunând menținerea păcii (cu sârbii) și convocarea unui congres național-bisericesc de pe cuprinsul Mitropoliei Karlowitz-ului la Timișoara, cu aprobarea guvernului revoluționar. La chemarea episcopului de Timișoara Pantelejmon Živković către turma sa de a se supune autorităților de stat și să vină la adunare, reprezentanții românilor l-au înștiințat că nu vor lua parte la o asemenea întrunire ci vor cere separarea națiunii române din cadrul Mitropoliei de la Karlowitz²⁶. Întrucât reprezentanții sârbi nu au căzut de acord nici ei cu oferta autorităților ca adunarea să se țină la Timișoara, mitropolitul Rajačić s-a văzut în cele din urmă constrâns să-și dea binecuvântarea pentru ținerea Adunării naționale la Sremski Karlovci. Deși aici românii n-au luat parte, în rezoluția adunării s-a adoptat, la 17 mai, o proclamație, care garanta „naționalității valahe” toate drepturile ce i se cuveneau. În răspuns românii, întruniți la Pesta, protestau la 21 mai, împotriva hotărârilor adunării sârbești, calificându-le de „separatiste” și solicitând, în consecință, la îndemnul lugojenilor, instituirea Mitropoliei ortodoxe române pe întregul teritoriu al statalității ungare²⁷.

Românii au cerut aprobare pentru o adunare națională proprie, distingându-se Eftimie Murgu. La Adunarea națională de pe Câmpul libertății, de lângă Lugoj, din 27 iunie²⁸, Murgu a proclamat destituirea publică a patriarhului sârb și a vlădicilor de la Timișoara și Vârșet și o colaborare „frățească” cu maghiarii. Dar idealul daco-românesc, al unirii tuturor românilor, profesat de Murgu și adepții săi, contravenea conceptului integralist al Ungariei și, treptat, relațiile româno-ungare s-au tensionat, până la a se deteriora iremediabil²⁹.

²¹ Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год., ур. Мата Косовац (*Mitropolia ortodoxă sârbă de la Karlowitz după recensământul din 1905*, ediție de Mata Kosovac), Сремски Карловци, (1910), 5–103; vezi mai nou și monumentală ediție *Три века Карловачке митрополије. 1713–2013* (*Mitropolia de Karlowitz la trei veacuri...*), Ediție de Dejan Mikavica și Drago Njegovan, Нови Сад, (2014), 800 pag.

²² Васа Лупуловић, *Живот и рад епископа Софронија Кириловића* (Vasa Lupulović, *Viața și opera episcopului Sofronie Kirilović*), *Темнишварски зборник*, 3, Нови Сад, (2002), 135–141.

²³ *Ibidem*.

²⁴ După Pacea de la Passarowitz (1718), Mitropolia Belgradului a jucat și ea un rol de seamă în zădărnicierea unirii în Transilvania. Un centru de seamă al apărării Ortodoxiei transilvane a fost și la Scheii Brașovului, unde în 1735 a venit cu împuterniciri episcopale Nikador Melentijevic.

²⁵ Драго Његован, *Две историјске цртице о Србима из Санског Моста у Араду* (D. Njegovan, *Două însemnări istorice despre sârbii din Sanski Most la Arad*). *Арад кроз време* („*Aradul de-a lungul timpului*”), 11, Timișoara, (2010), 27–38.

²⁶ Боривој Поповић, Значајни историјски догађаји румунско-српских односа у Трансилванији у првој половини 18. века (Borivoj Popovic, *Fapte istorice de seamă ale relațiilor româno-sârbe în Transilvania din prima jumătate a veacului al XVIII-lea*). *Темнишварски зборник*, 2, Нови Сад, (2000), 63–72.

²⁷ Васа Лупуловић, *Живот и рад епископа Софронија Кириловића* (Vasa Lupulović, *Viața și opera episcopului Sofronie Kirilović*), *Темнишварски зборник*, 3, Нови Сад, (2002), 135–141.

²⁸ М. Пăcurariu, *op. cit.*, 271.

²⁹ În spiritul liberalizării din vremea Marii revoluții franceze, a fost convocat și Soborul (Congresul) „ilir” de la Timișoara, la care au luat parte și deputații românilor. Vezi detalii la Miodrag Milin, *Interferențe româno-sârbe la confluența dintre tradiție și modernitate (1790–1848)*. *Revista de istorie*, 12, 1982, 1299–1307. În baza decretului imperial, în 1812 au luat ființă Preparandiile pentru ortodocșii Imperiului: pentru sârbi la St. Endre (Sentandreja), pentru greci (aromâni) la Pesta și pentru români la Arad.

Formarea Mitropoliei românești de la Sibiu și separarea ierarhică a românilor de Mitropolia de la Karlowitz

După cum menționam, în locul vechii mitropolii de la Alba Iulia, desființată la venirea Habsburgilor în Ardeal, abia în anul 1761 a fost restaurată Episcopia ortodoxă cu sediul la Sibiu. În frunte acesteia, timp de aproape patru decenii, au fost înalți prelați sârbi. Spre finele veacului al XVIII-lea ei vor fi urmați în demnitate de episcopi români, hirotonisiți de către mitropolii de la Karlowitz, până spre mijlocul veacului al XIX-lea, cât timp episcopia românească a Transilvaniei s-a aflat canonic încă în cuprinsul mitropoliei Karlowitz-ului³⁰.

La începutul deceniului al treilea al veacului al XIX-lea și în fruntea episcopiei Aradului se vor înscăuna episcopi români de naționalitate, în conformitate cu majoritatea populației credincioșilor. Mitropolia, pe lângă Școala teologică de la Sremski Karlovci (1794), a înființat și Școala teologică de la Vârșeț (1822), unde au fost instruiți și teologi în limba română. „Teologia” de la Vârșeț a dat oameni de seamă națiunii române, episcopi și prelați, care au militat cu sârg pe câmpul Ortodoxiei.³¹ Unul dintre cei mai de seamă s-a dovedit a fi Andrei Șaguna, care s-a călugărit la Hopovo și a fost secretarul apoi și consilierul mitropoliei și profesor la seminarul de la Sremski Karlovci, egumen la Hopovo și Kovilj și episcop la Sibiu. El a devenit întâiul mitropolit al Mitropoliei românești a Ardealului de la Sibiu (1864)³².

Strădanile românilor din Imperiu de a-și edifica o proprie ierarhie bisericească și de separare de ierarhia sârbească a Karlowitz-ului aveau deja o tradiție de mai multe decenii la 1864, când li s-a dat satisfacție, prin Rescriptul imperial din 1864, care a consfințit întemeierea Mitropoliei române a Ardealului de la Sibiu, în frunte cu Andrei Șaguna³³.

Reglementarea juridică a raporturilor dintre cele două biserici răsăritene a urmat separării, în anul 1868, prin Articolul de lege IX al Dietei ungare (Parlamentul de la Pesta). La congresul electiv bisericesc de la Sremski Karlovci din 1864, s-a luat act

de încheierea etapei uniunii bisericești dintre sârbi și români. În cursul procedurii de alegere a episcopului de la Timișoara Samuil Mașirević pentru mitropolit de Karlowitz, cei treisprezece deputați români au făcut publică motivarea gestului lor, de refuz de a participa la alegere, prin faptul constituirii de drept a Mitropoliei române de la Sibiu. Urmându-se principiul de naționalitate, Mitropoliei de la Sibiu i-au fost arondate episcopii de Arad și de Caransebeș; după regula majorității, parohiile au fost alăturate eparhiilor naționale (românii la cea de Arad și de Caransebeș iar sârbii, la cea de Timișoara și de Vârșeț)³⁴.

Separarea ierarhiei sârbești și a celei românești, decisă în consens, într-o comisie comună sinodală, a continuat, prin activitatea comisiilor delegaționale, al căror consens s-a definitivat finalmente la Sremski Karlovci, în anul 1871³⁵.

Mai dificilă s-a dovenit însă separarea averilor și bunurilor bisericești în localitățile cu populație mixtă, respectiv în parohiile bănățene. Întrucât aici nu s-a putut atinge consensul, părțile în dispută au apelat la calea justiției. Ambele părți au trebuit să dovedească cu date nu numai despre numărul locuitorilor aparținători naționalității ci și despre contribuția efectivă a fiecărei părți la averea bisericească (construirea de biserici, construirea de edificii parohiale și școli, achiziționarea de obiecte de cult, proprietăți funciare, acțiuni bancare ș. a.).

În cursul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea aceste cauze au fost purtate în mai multe localități din Banat, dublate și prin ieșiri în teren ale comisiilor special acreditate, consultări de arhivă și probe cu martori. Majoritatea proceselor s-au finalizat până spre sfârșitul veacului, în timp ce unele s-au întins până spre începutul Primului război mondial. Totuși majoritatea cazurilor și-au aflat între timp soluționarea, fapt despre care ne vorbește și raportul dr.-ului Svetozar Dimitrijević, referitor la acțiunile de partajare a averilor bisericești în mediile comunelor mixte româno-sârbe din eparhia de Timișoara, întocmit în anul 1898³⁶.

În paralel cu tensiunile iscate de împărțirea averilor bisericești dintre cele două mitropolii în dispută, s-a dezvoltat și un proces de strânsă colaborare a intelighenției naționale a sârbilor și a românilor din Imperiu (la care s-au asociat și fruntașii slovaci) pe temeiurile politicii liberale-democrate

³⁰ Dacă la unguri și sârbi evoluția a fost, să zicem, „liniară”, din rău înspre mai rău, în cazul românilor sunt necesare cuvenitele nuanțări ale poziției bănățenilor, respectiv ale ardelenilor la revoluție, pe care am încercat să le explicitez pe larg, în studiul amintit la nota precedentă. (Obs. M. M.)

³¹ Miodrag Milin, Sârbii la 1848 în Banat și Vojvodina. *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie–Istorie, XIX*, (2011), 377–400.

³² Lj. Cerovic, *op. cit.*, 124.

³³ I. D. Suci, *Revoluția de la 1848–1849 în Banat*, București, (1968), 104–137, passim.

³⁴ *Ibidem*; M. Milin, *op. cit.*

³⁵ M. Păcurariu, *op. cit.*, 271.

³⁶ Н. Гавриловић, Вршачка „Теологија“ чувар српског и румунског верског и националног идентитета (N. Gavrilović, „Teologia” de la Vârșeț, apărător al identității religioase și naționale a sârbilor și românilor). *Studii și cercetări. Simpozion Banatul...*, Novi Sad, 2012, 318–319.

și parlamentare, care a dat rezultate notabile în planul acțiunilor comune, de rezistență la politica de maghiarizare exercitată în dauna naționalităților în partea ungară a Monarhiei dualiste.

Relațiile sârbilor și ale românilor în decursul existenței paralele ale mitropoliilor de la Sibiu și Sremski Karlovci au devenit de-acum sporadice; dar în planul politicii naționale ele au sporit în importanță. Aceasta se va vedea în continuare, în cursul Primului război mondial și al evoluțiilor de după război, în cadrele noilor state naționale întemeiate pe ruinele fostei Monarhii dualiste.

Карловачка митрополија и српско-румунски односи у оквиру Хабзбуршке монархије

Сажетак: Везе српског и румунског православља сежу у далеку прошлост. Православни Румуни, монаси и владари, гаје блиске везе са српским манастиром Хиландаром на Светој гори Атонској, а те се везе још проширују у време светородне династије Бранковића, са Максимом као румунским митрополитом и ктиторством влашког војводе Басарабе фрушкогорског манастира Крушедола. По успостављењу Крушедолске а потом Карловачке митрополије, сви православни, па и православни Румуни, долазе под духовно окриље Српске цркве у Хабзбуршкој монархији. У борби за очување православља код Румуна средином 18. века под

вођством митрополита Павла Ненадовића истакао се српски монах преподобни Висарион Сарај, кога је Румунска црква прогласила за светитеља. У првој половини 19. века, под утицајем световњака, код Румуна јача идеја о издвајању сопствене, румунске јерархије из окриља Карловачке митрополије. Овај процес је институционално одобрен већ на Мајској скупштини у Сремским Каловцима 1848, а окончан је стварањем румунске Сибињске митрополије 1864. године, уз подршку најпре аустријских а потом и угарских власти, законским чланком из 1868. Године. Раздвајање православних Срба и Румуна у две црквене организације постигнуто је обостраном сагласношћу, а једини спорови јавили су се приликом поделе црквеног имања и иметка у мешовитим општинама у Банату. У неким случајевима вођени су и судски спорови о томе шта коме припада. Када су ти спорови вођени, појачано је заједничко деловање српских и румунских грађанских снага, уз учешће и словачке грађанске класе, у циљу отпора мађаризацији, која је после аустро-угарске нагодбе (1867) настојала да потре национални идентитет Срба, Словака и Румуна у Угарској. Овај процес је окончан Конгресом народности (1895), на коме су немађари установили да су већина у угарском делу Хабзбуршке монархије. После пропасти Аустро-Угарске (1918) и стварања модерне Румуније, Чехо-Словачке и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославије), српско-румунски црквени и национални односи наставили су да се развијају у сасвим новим историјским околностима.

